

LITERATURA MALÉHO NÁRODA

K POJETÍ VERTIKÁLNÍ DIFERENCIACE V JUNGMANNOVĚ
PROJEKTU ČESKÉ LITERATURY

Pavel Janáček

Převratnost Jungmannovy jazykové koncepce národa patří k samozřejmým východiskům našeho uvažování o moderní české kultuře, a totéž lze říci o Jungmannově podílu na utváření preromantického citění a slohu. Ve stínu tohoto vkladu dosud zůstává Jungmannův návrh racionálního zjednodušení moderní české literatury, její prostorové a hodnotové homogenizace oproti literaturám Německa a evropského Západu, rozptýlený ve třech textech: ve *Slovu k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi* (1813), ve statí *O klasičnosti literatury a důležitosti její* (1827) a v úvodních výkladech druhého vydání *Slovesnosti* (1845).

Jde zejména o následující pasáže (cit. podle Vodička: *Boj...*, 1948, s. 120–121, 60, 103–104, 119–120, 117–118, 109, 111):

Nemohouce míti literatury velkých národů, jež bychom snad jí zaplavovali, jako oni svou zaplavují svět, chtějme píliti o skrovnou, ale výbornou a péče hodnou slovesnost. Hleďme více k národnímu blahu a vzdělání, než k nějaké jeho u cizích slovutnosti a jménu, a bude i národ i vláda žehnati počínání naše; myslíme, že božská prozřetelnost, kteráž má své nezpýtatelné cesty, postavila nás právě v tu zemi, v ten národ, kterýž pečlivosti naší nejvíce potřebuje. Nemějme zrění k pomíjející v literatuře módě, ale k stálému užítku; varujme se poklesků jinonárodních některých literatur, kteréž staly se trhovými, ziskonosnými promyslníků fabrikami; spokojeni

bud'me skrovnou od skrovné vlasti odměnou; pracujme pro vlast, ne pro sebe, aniž dbejme, jak mnoho, ale jak dobře!

(Slovesnost, 1845)

Jaké nám to neštěstí, že hned všechno, co kde v cizině vyjde, se nepřekládá? Nač nám tolik nahrnuté nestrávené spíže? Dejte Čechům v každém druhu umění a vědomosti jedinou knihu, ale tu klasickou, dejte jim výtahy a jádro nejlepších, můžete-li, celého světa knih; my, vezmouce zrna bez plevy, zlato bez trusek, rádi všech modných deníků, brošurek a jiných drobnůstek se odřekneme. Že málo ještě takového zrna máme, toho nám netřeba dokazovati, my to víme; ale právě to šlechtného vlastence nejvíce nabízí, aby co na něm jest, k nabytí jeho přispěl. U Němců mnoho trní vedlé sliv zrostlo. Zde jest prázdné pole, novina, avšak samá ourodná slovanská země; zde může vzdělána býti přerozkošná zahrada; zde jest prostranství, kdež by svou hru rozum a vtip nadobytčejný utěšeně provést mohl.

(Slovo k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi, 1813)

Klasičnost nám znamená uměleckého díla v svém způsobu dokonalost, kdež se materie s formou pronikají a v jeden celek svrchovaný splyvají. Mluvnická správnost a řečnická ozdoba nejsou k tomu dostatečny; v klasičném spisu pohledává se netoliko jasnost mluvy a spojená s ní čistota, vlastnost a určitost výrazů, ale také ukončená krása a jednota, nebo souhlasná míra a sličnost všech částek.

(O klasičnosti literatury a důležitosti její, 1827)

Ze stejně dobrých spisů vždy milejší ten, který jest původní. /.../ Co portrétník proti geniálnímu malíři, to překladatel proti originálnímu spisovateli: tento praobrazy, onen podoby tvoří, onen následovník, tento umělec jest. Nadto původní literatura národního rázu nezatírá, a co strom samorostlý ke své zemi nejlépe se hodí. Literatura samých překladův jest zahrada cizokrajními stromy osazená. Jako národní kraj tak původní literatura národu nejpěkněji sluší.

(Slovesnost, 1845)

Národ vždy učil se od národu. Nemáš nikde samočisté, samorostlé literatury. /.../ Nyní vzrostla nanejvýš vzájemnost. Co v jedné zemi se pracně dobude, hned všech národů jménem se stává. Nyní jsou lidé jedna rodina. A jaký jest prostředek, kterým sobě ty drahé poklady zkušené, nálezů, umění a vědomostí vespolek sdělují? Jaký jiný, než z jednoho jazyka do druhého jich přenášení – překládání? Neplodnější a nejvýtečnější spi-

sovatelé nestyděli se překládati, co jim výborné se vidělo. /.../ Co činili oni na literaturu bohatí, to-li my chudí činiti se zpěčujeme? Máme přitom tu výhodu, že z nesmírného množství co nejlepšího, nejpěknějšího, nejužitečnějšího jest, jen zdravou mízu a trest' všech věd a umění vybrati a sobě osvojiti můžeme. Ještě nám příliš brzo hleděti k oslavě a chloubě, hledme zatím více ku potřebě a užitku; budme jako moudří zahradníci, kteří netoliko domácí stromy a byliny z kořen a semene pěstují, ale i cizí rostliny do své zahrady sázejí, jestli se k půdě hodí a svými plody a krásou pěstování zasluhují.

(Slovesnost, 1845)

/.../ klasičnost jest jakoby květ neb raději ovoce dlouho zrostajícího štěpu národní literatury. Pravý genius ovšem činí i zde výminku; on předbíhá věk svůj a jímaje své souvěké moci neobyčejnou, dává budoucímu věku zákony: ale doba klasická literatury a jazyka nepovstává jedním nebo druhým spisovatelem vynikajícím, ani vzděláváním prospěšným jednoho neb druhého pole slovesnosti, u p. básnictví, anobrž znamenitým množstvím spoluvěkových, výtečných, původních hlav, a zdařilým vzděláváním všech, anebo skoro všech hlavních forem spisovatelských – básnictví, prostomluvy a řečnictví.

(O klasičnosti literatury a důležitosti její, 1827)

/.../ k dokonalosti klasické nedostatek literatura z té epochy (z epochy druhé, tj. 15.–17. století – pozn. P. J.) nese ten, že pouze prstonárodní jest. Není jí to na snížení; neboť toho času téměř nikde v Evropě jiné literatury v národním jazyku nestávalo, kromě prstonárodní, protože všude tehdy vyšší umění v latině se přednášelo a vzdělávalo. Aniž v sobě vada jest, že prstonárodní byla, ano každá klasická literatura také prstonárodní stranu míti musí, má-li do života národního vcházeti; ale to vada, že vědné strany rovně potřebné neměla.

(O klasičnosti literatury a důležitosti její, 1827)

/.../ potřebí snahy o pravou jak jednotných spisů tak celé literatury klasičnost, o dokonalé všeliké vědy a umy vzdělání, odkudž by napotom, jako krev ze srdce do žil tělesných, tak vědomost všeliká a vzdělanost do prstonárodní literatury vplývala, a tak literatura naše co možné ze života vycházela a do života národního vcházela; slovem potřebí nám ve všech formách poetických, prosaických i řečnických jak obsahem tak slohem dokonalých původních spisů bez nedostatku, klasiků klasikům jinonárodním podobných, které, přičinili-li se o to národ, svoje doba i u nás vynese.

(O klasičnosti literatury a důležitosti její, 1827)

.../ jen tenkrát, když spisové nepochybných klasikův národních netoliko ve vyšších okresech společnosti se čítají, ale také prostředním ano i nízkým stavům k obláštnímu vzdělání a k správě i řízení duchovnímu základem jsou; jen tenkrát, když to, co právě klasičného jest v národním básnictví, v ustech zástupu obecného žije, u vyučování mládeže přechází, a v rovné míře žijoucí a zkvetající pokolení pozdvihá, nadechuje, proniká; jen tenkrát plodí se všestranná literatura národní, veliká k ní vážnost, a objevování se též literatury ve veškeré činnosti národu.

(O klasičnosti literatury a důležitosti její, 1827)

Známa teze, jež v Jungmannovi vidí iniciátora „dokonale rozvité literární kultury“ (Dějiny 2, s. 247–248), vychází především z jeho činného podílu na budování vyšší literární komunikace v českém jazyce. Od těch bodů jungmannovského projektu, které měly naopak českou literární kulturu omezovat a jež Jungmann jako vzorec uvažování více odkázal budoucím účastníkům literárního života, než sám uskutečňoval, uvedená Vodičková teze odhlíží. Je zásluhou autorky druhé části nedávného kompendia *Česká literatura od počátků k dnešku*, že na limitující faktory koncepce, jež stála u počátků moderní národní literatury, obrací pozornost. (srov. *Česká literatura...*, s. 205)

Přestože mu Jungmann nevěnoval samostatné pojednání a vyjadřoval se k jeho dílčím aspektům vždy až v důsledku témat jiných, měl jeho návrh české literatury jako *literatury malého národa* některé systematické rysy. Byl ideologicky odůvodněn historicko-filozofickou představou o přítomné situaci národní společnosti a o vztahu mezi národem, jazykem a literaturou. Opíral se o přesvědčení, že literární kultury národů „velkých“ a „malých“ se ve své konstituci zásadně liší. Stanovil zásady pro příjem z literatur jinojazyčných a pro vztah domácí literatury k literatuře světové. Předurčoval hladinu a distribuci hodnot uvnitř národní literatury a vlastně i poměr – dnešní terminologií – mezi její složkou elitní a populární. A konečně, vytyčil hranici správné a nesprávné motivace účastníků literární komunikace, tvůrců a čtenářů, na něž myslel jako na významný faktor literární kultury. Jaké byly hlavní body tohoto projektu? Pokusme se uspořádat Jungmannovy dílčí výpovědi bez ohledu na jejich chronologii a na kontext statí, v nichž se objevily, a doplnit je výkladem tak, aby se vyjevil názorový komplex, k němuž odkazovaly.

Literatury velkých národů – míní Jungmann – v důsledku svého bujného a nepřetržitého vývoje, své rozsáhlé společenské základny *zaplavují svět*. Trvají a budou trvat jaksi samy od sebe, bez úzkostlivé péče svých účastníků. I v nich se od jistého času, otevřeného do přítomnosti, projevují neblahé tendence, zejména přílišný zřetel k *pomíjející módě*, to znamená sklon čtenářů upřednostňovat časové, osobně neprožité a široce preferované hodnoty před hodnotami hlubšími a trvalými, a nástup uniformizující, doslova fabrikované literární produkce, vydávané z obchodních důvodů, pro osobní prospěch, nikoli z hlediska zájmu

vyšších, nadosobních. Některé „velké“ literatury, čteme u Jungmanna, se staly přímo *trhovými, ziskonosnými promyslníků fabrikami*; na poli literatury německé *mnoho trní vedle sliv zrostlo*, takže kromě přínosných a nepochybných děl plodí také mnoho děl zbytečných, pochybných, ne-li dokonce škodlivých. „Velkou“ literaturu to zničit nemůže, svou existenční záruku má už ve stránce kvantitativní. Což znamená, že „velká“ literatura nemusí být uspořádána tak, aby s maximální účinností tvořila a distribuovala stejnorodé hodnoty, může si dovolit prostorovou a hodnotovou heterogenitu.

Ne tak literatura „malá“. Ta je svým rozsahem, svou nedostatečnou sociální základnou podmíněna daleko více. „Poklesků“ literatur „velkých“ se musí vyvarovat, do zápolení o existenci a o místo na výsluní pokroku (dějin), kam spějí všechny národy světa, se vkládá svou stránkou kvalitativní. „Velká“ literatura obsazuje tedy v Jungmannově projektu pól přírody, trvá mimo lidský záměr, vůli, čin. V opozici k ní nabývá „malá“ literatura charakteru kultury, soustavy vznikající a rozvíjející se kultivací, lidským úsilím. Proti strhující záplavě hodnot nepochybných i pochybných, výborných i pokleslých, jak je plodí „velká“ literatura, se literatura „malá“ staví jako konzistentní prostor „výborností“, pěstovaných a podporovaných hodnot. Horizontem této péče nemůže být jednotlivé dílo či autor, ale literatura jako celek, plnost a soulad všech jejích složek vzhledem k dominantní funkci slovesnosti jako celku – její službě národním potřebám. Tím se z prostoru „malé“ literatury už v základní definici vyřazují aktivity příliš subjektivní, individuální, a na prvním místě ty, jež jsou motivované komerčně. Českým spisovatelem a nakladatelem nemůže být podnikatel, který by pracoval pro sebe a pro odběratele módního tovaru, pro parciální skupiny adresátů. Český spisovatel a nakladatel pracuje pro národ, neodměňuje ho trh, ale skromná, o to však vděčnější a potřebnější vlast. (Podobně český čtenář nečte nikdy jen pro sebe, ale vždy zároveň pro národ, pro jeho postup na dráze osvěty.) Toto poslání je osudové, patetické, takřka metafyzické: do své role je český spisovatel obsazován „prozřetelností“.

I když nebudeme přeceňovat konvenčně náboženské položení lidské aktivity do plánu prozřetelnosti, zůstává skutečností, že cosi jako dar vyvolení doprovází v Jungmannově projektu českou literaturu jako celek. Tytéž historické okolnosti, které jí zabránily, aby se stala literaturou samozřejmou, „velkou“ a uvrhly ji do přítomné kritické situace, kdy se pohybuje na hranici bytí a nebytí, jí totiž zároveň dávají příležitost, aby se úpadkovým tendencím „velkých“ literatur vyhnula. Jinak řečeno, minulými útrapami a ponížením se česká literatura vykoupila ze scestí novodobého literárního vývoje – svou současnou kritickou situací může ještě obrátit v klad. Může umocnit svou kulturní podstatu, stát se dvojnásobnou literaturou, literaturou-kulturou v týchž chvílích, kdy „velké“ literatury klesají svým statutem k pouhé literatuře-přírodě. Zde přichází ke slovu Jungmannův jindy už zhodnocený vztah k české literatuře jako literatuře ve stavu zrodu, literatuře víceméně budoucí, teprve tvořené – a tím také otevřeně gému,

konstrukční vůli svých zakladatelů. Právě že je pole české literatury „prázdné“, že je to panenská, ladem ležící půda, *novina*, vysvětluje Jungmann, nic nebrání tomu, aby se ubránila zaplevelení, jaké postihlo literaturu německou a další *velké* literatury. Na volném prostranství si národ může postavit takovou literaturu, jaká jeho potřebám nejlépe vyhovuje. ...*zde může vzdělána býti přerozkošná zahrada; zde jest prostranství, kdež by svou hru rozum a vtip nadobyčejný utěšeně provéstí mohl.* Odtud se jeví jako imanentní rys, zákonitá potřeba české literární kultury, že její hranice budou stanoveny a udržovány podle racionálního plánu. A že posláním tohoto plánu bude zabezpečit stejnoměrnou hodnotu, užitečnost a nezbytnost všech literárních děl komunikovaných česky, koncepční čistotu české literatury, patrnou na pozadí „velkých“ literatur Evropy.

Idea české literatury jako nerozlehlé, přehledně zorganizované *zahrady* obklopené ze všech stran divokou vegetací pokažených „velkých“ literatur implikovala nutnost bedlivě řídit příjem z jinojazyčných kontextů, odstínit českou literaturu od toho, co je v jejím okolí pro ni nezdravé nebo přinejmenším nevhodné. Při jazykovém vymezení národní literatury si to zejména žádalo udržet pod kontrolou překládání, v druhém sledu i další formy recepce literárního dění za hranicemi českého jazyka. Také z tohoto hlediska, nejen ve vztahu k historickému postupu translatologických teorií nebo k jeho vlastní literární praxi (srov. redukci Chateaubriandova románu, jak ji popsal Vodička; Počátky..., 1948, s. 53–61), je třeba rozumět Jungmannovým výkladům o překladatelství. Za hlavní zásadu, vyvěrající z pojetí literatury jako výrazu národního ducha, Jungmann nutně razil přednost původní tvorby před jakoukoli překladovou. Ta se v jeho návrhu jevila jako dočasná náhrada, příprava nebo doplněk literatury skutečně české. Původní dílo *národu nejpěkněji sluší, co strom samorostlý ke své zemi nejlépe se hodí*; bez původních děl nelze o národní literatuře mluvit.

Kulturní výměně s cizími literaturami se ovšem vyhnout nelze a překládání může mít z okamžitého hlediska pro rozvoj národní literatury přímo zásadní význam. Je však třeba, aby respektovalo určité požadavky, a to zdaleka nejen technické (jako je jazyková správnost a literární vynalézavost). Ještě důležitější jsou totiž kritéria výběru, zásady, co a jak v cizích literaturách pro zčeštění volit. Tyto zásady jsou dvě: překládaná díla mají zaprvé vyhovovat duchu české literatury a zadruhé představovat to „nejlepší“, co ve zdrojovém kontextu „jest“. Pozorujeme, jak se v obou kritériích zrcadlí stěžejní cíle projektu literatury malého národa: směřování k homogenitě literární kultury (z překládání se a priori vylučuje, co je „nečeské“, tedy originální, jiné) a k její hodnotové extremizaci směrem „vzhůru“, k hodnotám „vyšším“ anebo „absolutním“. Prohlášení vůle pěstovat „vysoké“ kulturní hodnoty za zvláštní rys a potřebu české kultury poskytovalo dále možnost posuzovat slučitelnost toho či onoho cizojazyčného díla s duchem české literatury značně velkoryse: každé nadpochyby „velké“ dílo se dalo pojmut jako dílo české literatuře vyhovující. (Pokud ovšem nenarazilo na meze ideologické a estetické tolerance, na pocířovanou hranici literatury

zdravé a nezdravé, jak k tomu u Jungmannovy kritické školy došlo v případě romantismu, srov. např. Hýsek 1911.) Rozhodným smyslem pravidel, vytčených Jungmannem pro překladatelství, tak zůstávalo odstíňovat ideální českou literaturu od té hodnotově heterogenity „velkých“ literatur, která spočívala v současné přítomnosti hodnot „vysokých“ a „nízkých“, respektive hodnot a ne-hodnot.

Mechanismus výběru, kterým si má česká literární kultura zajišťovat svou jazykovou hranici, vystupuje z Jungmannových poznámek jako nesmírně efektivní. Z překládání by totiž měl nejen vyřazovat spisy menší, druhořadé či docela bezcenné, ono pichlavé (německé) „trní“, ale i z těch cenných vpouštět do české literární kultury jen absolutně nejceněnější, *zdravou mizu a třešť všech věd a umění*. Vůle hodnotově kondenzovat cizí kontexty je u Jungmanna tak mocná, že ji nezastavuje ani celistvost a ukončenost jednotlivého tvůrčího výkonu, konkrétního artefaktu. I v tom literárním textu, který je mezi všemi díly svého typu naprosto nejlepší, lze předvídat stránky méně dobré. Ty mohou být při přenosu do české literární kultury eliminovány. Česká literatura je – má být – hodnota sama. A tak je česká literatura digest. *Dejte Čechům v každém druhu umění a vědomosti jedinou knihu, ale tu klasickou, dejte jim výtahy a jádro nejlepších, můžete-li, celého světa knih; my, vezmouce zrno bez plevy, zlato bez trusek, rádi všech modných deníků, brošurek a jiných drobností se odřekneme*. Literární prostor, který Jungmann české literatuře předestřel jako tvar její zralosti, jako práh a podmínku její „doby klasické“, je tedy maximálně zestručněný, zbavený opakování, vysoký a zároveň plochý. Klasická – což v autorově protiklasicistním výměru znamená svrchovaně umělecká – díla jsou po něm pravidelně rozmístěna tak, aby si vzájemně nepřekážela, nerušila se v plném účinku na národní život. Jádro této české literatury obsazují díla původní. Překlady je doplňují a podporují v jejich působení na národ. Jsou vybírány tak, aby uvnitř české literatury reprodukovaly literaturu světovou. A víc než to: reprodukují literaturu světovou v jejích absolutních vrcholech. Není to světová literatura existující nezávisle na české, ale světová literatura, jak by vypadala, kdyby byla literaturou českou, „výbornou“ a inspirovanou českým duchem.

Do šířky, horizontálně, je budoucí česká literární kultura rozvita dokonale, což pro Jungmanna znamená systematicky: vykazuje se plným a vyrovnaným zastoupením všech hlavních druhově funkčních útvarů, za něž má poezii, prózu a řečnictví; v tom česká literatura dosahuje ideálního řádu, zakotveného v podstatě slovesnosti. Vertikálně se naopak podrobuje záměrné redukci – upřednostňováním „výšek“ a současným vylučováním „hloubek“ vyjadřuje svou kulturní převahu nad literaturami „velkými“, jmenovitě německou. Neznamená to, že česká literární kultura bude vertikálně zcela nediferencována. Kdyby se každým českým spisovatelem měl stát svrchovaný umělec – tak postupuje Jungmannova úvaha –, čekala by česká literatura na svou dobu klasickou příliš dlouho, pokud by se jí dočkala vůbec. Stačí proto, miní Jungmann, aby takových umělců bylo mezi českými spisovateli „znamenité“ množství, tedy aby se „klasičnost“ ve

svých hodnotových i prostorových významech stala převažujícím, určujícím, řídícím rysem české literární kultury. I Jungmannova konstrukce ideální české literatury tedy připouští jistou míru neefektivitu, redundance, hodnotového rozptylu. Nejen však tuto. Aby se stal „klasickým“, úplným a správným, prostor české literatury přímo musí vykazovat dichotomické vnitřní členění na okruh „vyšší“ (elitní), a „nižší“ (populární). V tomto bodě je Jungmann pádný a jednoznačný: *každá klasická literatura také prstonárodní stranu mítí musí*. Označení „prstonárodní“ přitom jednoznačně vztahoval – jak víme z *Historie literatury české* (1849) – na knížky lidového čtení a novější triviální „románky“.

Jak rozumět tomuto překvapivému důrazu na vertikální heterogenitu literární kultury v rámci projektu, který vši svou vahou naopak směřoval k homogenizaci? Klíčem k němu je Jungmannovo pojetí vztahu mezi elitní a populární složkou literární kultury. Postavení *prstonárodní* složky není totiž neodvlehlé. Neexistuje v rámci literární kultury sama o sobě, jako jiné centrum, ale pouze ve funkčním a hodnotovém podřízení složce elitní. „Klasická“ literatura potřebuje, musí mít literaturu *prstonárodní* jako prostředníka mezi sebou a čtenářstvem, lidem, národem. Populární literatura je tedy v Jungmannově modelu především médiem, komunikačním kanálem, nástrojem sociokulturního překladu: má být *žilami tělesnými* české literární kultury, zatímco literatura elitní, umělecká, *klasická* bude jejím *srdcem*. Své vlastní hodnoty, své vlastní téma mít nemá: její hodnotou, jejím smyslem je rozprostraňování, distribuce „klasičnosti“. Rozdíl mezi elitní a populární složkou, který česká literatura vyžaduje přímo jako podmínku svého růstu, tedy ve skutečnosti nemá vést k zásadní heterogenizaci literární kultury. Dokonce naopak: nejen na hranici mezi jazykově vlastním a cizím, ale i na hranici mezi „vysokým“ a „nízkým“, hodnotným a ne-hodnotným má modelovaný kulturní mechanismus proměňovat potenciálně „jiné“ na „stejně“.

Pro přítomnost *zábavné četby*, nepodřízené zřetelům a potřebám kultury elitní, ale čistě jen ohlasu čtenářského trhu, v tomto ideálním světě české literatury nezůstává místo. Ostatně mluví proti ní i požadavek, aby literatura rostla ze zvláštního národního ducha: i když se zábavná populární četba stala postupem času významným prostředkem nacionální identifikace, jejím základem byla za Jungmanna a zůstala i po něm látková, žánrová a hodnotová plošina celoevropská (a americká). Jungmannův projekt počítá s jinou populární literaturou: bude mít v české literární kultuře své oprávnění, pokud jako zvláštní typ esteticko-výchovné *četby pro lid* poslouží všestranné distribuci elitní národní literatury, pokud přivede nejširší publikum k četbě pravé, „klasické“ literatury. Tak se totiž v jungmannovském projektu jeví dějinný cíl české literatury: je jím komunikace jednotné čtenářské obce, obepínající celý národ bez ohledu na společenský stav, s jednotnou, efektivně zorganizovanou a rovnoměrně výtečnou národní literaturou. Literatura se bude moci s životem národa plně prostoupit – vycházet z něj a zase do něj vcházet – tehdy a jen tehdy, když to, *co právě klasičného jest*

v národním básnictví, v ústech zástupu obecného žije.

Jungmannova konstrukce české literatury jako literatury malého národa zjevně náleží k myšlenkovému komplexu tzv. české otázky, pokud do něj nepočítáme jen tážení po smyslu, ideji, řádu, typu či rytmu českých dějin, ale i po zvláštním českém kulturním poslání v měřítku všelidském, po tom, jak se vyrovnat s nesamozřejmostí české kulturní existence. „Problém malého národa“ (což je název jednoho z Masarykových příspěvků k této linii českého sebeporozumění) nebyl jistě dán jen literatuře české, historická typologie národních hnutí ukazuje, že národů podobné velikosti, kulturní, politické a hospodářské situace bylo v Evropě počátku 19. století vícero. Dán jí nicméně byl, a to – i když nejenom – v její úzké základně sociální (včetně čtenářské).

Vrcholné obrození, nepočítáme-li básnická díla, nabídllo přinejmenším dvojí východisko z takto drasticky pocítovaných omezení malé literatury. Byl to návrh Kollárův (z pojednání *O literární vzájemnosti...*, 1837–1844, 1853): slabost české literární kultury, bezvýhodná nedostatečnost kulturních zdrojů malého národa jsou důvodem pro plné rozvinutí literární komunikace všeslovanské. Národem je Slovanstvo, literatury jeho jednotlivých kmenů mohou dostatečnou sílu získat jen z toho, že se skuteční jako odnože literatury veliké, navíc té, která od literatur románsko-germánských právě přebírá roli vedoucí dějinné síly lidstva. Česká literatura zruší svou osudovou malost tím, že vystoupí ze sebe sama, nalezne své místo v mocnějším celku, který pro Kollára je vyšší kvalitou, dějinně pokročilejší strukturou sám od sebe. Řešení Jungmannovo, jak jsme se ho snažili předstíhat, je přes některé styčné body přímo protikladné: česká literatura se má obrátit do sebe, přijmout svou malost jako výzvu, promyslet a uskutečnit se jako alternativa k literaturám „velkým“, a to alternativa kulturně vyšší, hodnotnější, uspořádanější, která jejich extenzitu překoná svou intenzitou, nepřetržitou, programově zaměřenou sebekultivací.

V tomto základním pojetí se mimochodem Masarykova představa národa jako nikdy nekončící kulturní a osvětové práce, orientované podle pravých, nejvyšších hodnot humanity, tolik nelišila od konstrukce vyjádřené v Jungmannovi. Místo, které oběma myslitelům literatury malého národa T. G. Masaryk určil v *České otázce* (1895) je z tohoto hlediska paradoxní: zatímco k Janu Kollárovi (zbavenému utopického panslavismu) se hlásil jako k tomu, kdo problém malého národa a jeho literatury položil, Josef Jungmann se mu svou vědeckou neobjektivností a postojem k rukopisným podvrhům zařadil na intelektuální a mravní okraj české kultury, takže jeho pokusu o koncepci malé literatury nevěnoval pozornost. Vedle neuzavřenosti a náznakovosti Jungmannových poznámek k tématu mohlo i to být jednou z příčin jejich pozdější minimální historické reflexe.

Přitom se však na jiném místě *České otázky* Masaryk dovolává jako trvale platné Palackého řeči z poloviny 60. let, podle níž „neuhájíme ani přirozeného bytu svého“, tedy holý národní život, jestliže budeme „leda ploditi knihy“, místo

abychom povznegli „ducha národa našeho“ k „vyšší a ušlechtlejší činnosti nežli jest u sousedů“. Z téže řeči souhlasně cituje, že je povinností českého spisovatele, „aby plody ducha jeho vnitřní hodnotou a cenou svou nejen rovnaly se plodům cizojazyčným, ale aby je převýšily“ (Masaryk 2000, s. 107–108). Bezděky tak doložil, které z pojetí literatury malého národa přetrvalo závěr obrozenské epochy, vplynulo do mentality moderní české literární kultury a stalo se jednou z jejích možností, jak odpovídat na výzvy, které jí budou přinášet okamžiky zlomů a krizí.

PRAMENY A LITERATURA

ČESKÁ LITERATURA...

1998 *Česká literatura od počátků k dnešku*. Napsali Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Jiří Holý (Praha: Nakladatelství Lidových novin)

DĚJINY 2

1960 *Dějiny české literatury 2. Literatura národního obrození*. Red. Felix Vodička (Praha: Nakladatelství ČSAV)

HÝSEK, Miloslav

1911 „Jungmannova škola kritická“, *Listy filologické* 46, s. 189–222

JUNGMANN, Josef

1849 *Historie literatury české* (Praha: České Muzeum)

KOLLÁR, Jan

1853 *O literární vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečnými slovanského národu*. Přel. J. S. Tomíček (Praha: vl. n.)

MASARYK, T. G.

1968 *Ideály humanitní – Problém malého národa – Demokratism v politice*. Ed. Josef Navrátil (Praha: Melantrich)

2000 *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Ed. Jiří Brabec (Praha: Masarykův ústav)

VODIČKA, Felix

1948 *Boj o obrození národa. Výbor z díla Josefa Jungmanna* (Praha: F. Kosek)

1948 *Počátky krásné prózy novočeské* (Praha: Melantrich)